

Excuses van de koning

De overtuiging van enkele rechtsgeleerden, en misschien een oude rechterlijke uitspraak, maken nog geen wet

Bastiaan van der Velden¹

Het belang van de rede van de koning op 30 juni jl. waarin excuses werden gemaakt voor het slavernijverleden staat buiten kijf. De historische argumenten die daarbij zijn gekozen worden in dit artikel van enige duiding en relativering voorzien.

Het excuus voor het slavernijverleden dat Koning Willem-Alexander op 1 juli uitsprak tijdens de Nationale Herdenking in Amsterdam kreeg wereldwijde aandacht. Het is een belangrijke stap op weg naar een samenleving waarin iedereen volwaardig kan deelnemen. In omliggende landen met een lange koloniale geschiedenis, waaronder Groot-Brittannië, Spanje en België, zijn staatshoofden nog niet tot deze historische stap overgegaan.² De excuses openen de weg naar een inclusieve dialoog, zo blijken slachtoffers die excuses hebben ontvangen zich bijvoorbeeld coöperatiever op te stellen in de nasleep van een normschending.³ In 2020 verdedigde Lianne Wijntjens in Tilburg haar proefschrift over het aanbieden van excuses in de civiele procedure. Zij benadrukt het belang van oprechte excuses voor de slachtoffers waarbij ook verantwoordelijkheid wordt genomen, bijvoorbeeld door het erkennen van een fout. Dit kan gepaard gaan met het benoemen van één of meer feiten.⁴

Marc Loth benoemt de grenzen van aansprakelijkheidsrecht bij historisch onrecht. Feiten en omstandigheden van onrecht dat zich heeft voorgedaan in een verleden zijn vaak moeilijk vast te stellen, laat staan te bewijzen. Daarbij wijst hij er op 'dat onze opvattingen over wat onrechtmatig is, in de loop van de tijd veranderen.'⁵ Verjaring is dan het rechtsmiddel om deze zaken niet binnen een civielrechtelijk procedure te beslechten. Via de rechter excuses afdwingen zal tot een juridische patstelling leiden, met de excuses van de Koning kan wel een begin gemaakt worden met een dialoog.

De Tilburgse socioloog Juliëtte Schaafsma noemt de afgelopen decennia, waarin voor zeer uiteenlopende mensenrechtenschendingen door staten excuus wordt aangeboden, zelfs een 'age of apology'.⁶ Door haar onderzoeksgroep is in kaart gebracht op welke wijze, in welke context, en in welke taal staten verantwoordelijkheid hebben genomen voor mensenrechtenschendingen. Door deze informatie in een database bijeen te brengen wordt

Vaak worden in het excuus enkele nationale kernwaarden benoemd waarmee een land zich vereenzelvigd, die veelal op gespannen voet staan met de normschending

inzicht verkregen in de vorm van deze zogenoemde 'politieke excuses'.⁷ Het excuus zou voor de slachtoffers een 'break from the past' moeten vormen.⁸ Vaak worden in het excuus enkele nationale kernwaarden benoemd waarmee een land zich vereenzelvigd, die veelal op gespannen voet staan met de normschending. Schaafsma geeft ten aanzien van het slavernijverleden aan dat het een inspanning vergt afscheid te nemen van een historisch narratief waarin een concept als de 'Gouden Eeuw' lang centraal stond: 'De gedachte bij veel mensen was altijd: wat waren we toch goed in de 17e eeuw. Er is veel meer nodig om dat perspectief te draaien.'⁹

Nicole Immler gaf recentelijk in haar inaugurele rede aan: 'Zonder kennis van het verleden is zinvol herstel – het aanpakken van de onderliggende oorzaken – onmogelijk.'¹⁰

Het belang van de rede van de koning wordt hier dan ook niet ter discussie gesteld, maar mogelijk wel de duiding van de historische argumenten die daarbij zijn gekozen.

Een Amsterdamse bepaling uit 1644

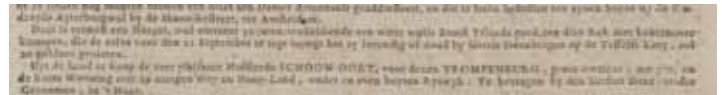
In de openingszin van de koninklijke rede van 1 juli 2023 wordt verwezen naar een Amsterdamse bepaling:

“Binnen der Stadt van Amstelredamme ende hare vrijheydt, zijn alle menschen vrij, ende gene slaven.” Zo luidde de officiële bepaling uit 1644.¹¹

In de verzameling Keuren van Amsterdam, de wetgeving door de Burgemeesters van de stad uitgevaardigd, is in 1644 geen wet, keur of andersoortige regeling met een dergelijke bepaling terug te vinden.¹² De zin komt uit hoofdstuk 34 van de *Recueil van verscheyde Keuren, en Coustumen; Midtsgaders Maniere van Procederen, binne der Stede Amsterdam*. Gecollecteert ende beschreven, door Gerard Rooseboom, in zyn leven Secretaris. t'Amsterdam, voor Gerrit Jansz. Boeck-verkooper op de hoek van de Oude Doelstraet, inden Engel, 1644.¹³

De naam *Recueil van verscheyde Keuren, en Coustumen* klinkt formeel, het was echter een in eigen beheer door Gerard Rooseboom gemaakte compilatie van verschillende juridische bronnen, de regels voor tot slaaf gemaakte mensen waren overgenomen uit de Antwerpse *Coustumen* uit 1582. In de zeventiende en achttiende eeuw speelden deze Antwerpse *Coustumen* een rol in het Amsterdamse juridische debat als secundaire rechtsbron.¹⁴ Ze dienden voornamelijk als bewijs van gewoonterecht en waren van het einde van de zestiende eeuw tot de eerste helft van de zeventiende eeuw een aanvullende bron van handelsrecht.

De regel over slavernij in de *Recueil van verscheyde Keuren, en Coustumen* wordt in populair-wetenschappelijke bronnen vaak voorgesteld als positief geldend recht.¹⁵ Soms wordt de regeling zelfs van strafrechtelijke aard gemaakt, maar er was zeker geen regel in de Amsterdamse coutume dat eigenaren van tot slaaf gemaakte mensen

‘Daer is vermist een Neeger, oud omtrent 30 jaren, aenhebbende een witte wolle Broek Yslands goed, een dito Rok met kokernooten, die de zelve voor den 25 September te regt brengt het zy levendig of dood by Gerrit Steenbergen op de Tesselse Kaey, zal 20 guldens genieten.’ *Amsterdamse courant*, 18 sept. 1738

vervolgd konden worden.¹⁶ In het *Rechtskundig Weekblad* is over de *Recueil van verscheyde Keuren, en Coustumen* te lezen: ‘In 1644 heeft de Amsterdamse stadssecretaris Gerard Rooseboom een soort private codificatie van het recht van zijn stad vervaardigd.’¹⁷

De *Recueil* uit 1644 is een privé compilatie, deels gebaseerd op Amsterdamse keuren en gewoonterecht, deels op regels uit nabije jurisdicties zoals Antwerpen, maar niet bekrachtigd door een daartoe bevoegd orgaan. In de keuren en statuten van Amsterdam in de bewerking van Nicolaas Duysendaelders uit 1662 is de regel overgenomen.¹⁸ Maar in de *Handvesten en costuimen* van Amsterdam samengesteld door Herman Noordkerk uit 1748 treft men een vergelijkbare regel niet aan.¹⁹ Er waren wel enkele bepalingen over slaven in deze verzameling Amsterdamse wetgeving. Een Amsterdamse regeling bevorderde de handel in tot slaaf gemaakten in de kolonie Suriname.²⁰ Daarnaast was het voormalige tot slaaf gemaakten in Amsterdam verboden op bruggen en sluisen met hun verhaal aalmoezen te verzamelen.²¹

De betrekkelijke waarde van de Coutume blijkt wel in 1735, als Snak en Claas in Amsterdam worden opgepakt nadat zij hun eigenaars ontvlucht zijn. Claas krijgt een

Auteur

1. Mr. dr. B.D. van der Velden is werkzaam aan de juridische faculteit van de Open Universiteit. Hij publiceerde in 2011 *Ik lach met Grotius, en alle die prullen van boeken, een rechtsgeschiedenis van Curaçao*, Amsterdam: SWP 2011.

Noten

2. C. Moses, ‘Dutch King apologizes for his country’s role in the slave trade’, *New York Times*, 1 juli 2023.
3. J. Schaafsma, M. Zoodsma & T. Sagherian-Dickey, ‘Closing chapters of the past? Rhetorical strategies in political apologies for human rights violations across the world’, *Journal of Human Rights* 2021, 20:5, p. 582-597.
4. L. Wijntjens, *Als ik nu sorry zeg, beken ik dan schuld? Over het aanbieden van excuses in de civiele procedure en de medische tuchtprocedure* (diss. Tilburg), Den Haag: Boom juridisch 2020.
5. M. Loth, *Houdbaar recht, over de aansprakelijkheid voor historisch onrecht*, Paramaribo: FHR Institute for Higher Education 2019, p. 48.
6. M. Zoodsma & J. Schaafsma, ‘Examining

- the ‘age of apology’: Insights from the Political Apology database’, *Journal of Peace Research* 2022, 59, 3, p. 436-448.
7. Raadpleegbaar via politicalapologies.com/.
  8. J. Schaafsma, M. Zoodsma & T. Sagherian-Dickey, ‘Closing chapters of the past? Rhetorical strategies in political apologies for human rights violations across the world’, *Journal of Human Rights* 2021, 20:5, p. 582-597.
  9. <https://nos.nl/collectie/13918/artikel/2456844-veel-landen-vinden-excuses-aanbieden-lastig-uit-angst-voor-consequenties>
  10. N. Immler, ‘De (dia)logics van erkenning en herstel, Het belang van geschiedenis voor rechtvaardigheid’, *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2022, 22, 2.
  11. Rede op 1 juli 2023, koninklijkhuiskhuis.nl/documenten/toespraken/2023/07/01/toespraak-van-koning-willem-alexander-tijdens-de-nationale-herdenking-slavernijverleden-2023.
  12. SAA, Archief van de Burgemeesters: privilegeboeken en keurboeken, 1275-1781, Inv.No. 14 ‘L’. 1635 juli 24-1647 maart 13. Met ingebonden missiven van de

- Staten van Holland en de Gecommitteerde Raden. 1635-1646 (online te raadplegen bij het stadsarchief Amsterdam).
13. Het werk is te raadplegen op books.google.com.
  14. D. De Ruyscher, ‘Antwerp commercial legislation in Amsterdam in the 17th century: legal transplant or jumping board?’, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 2009, 77, 3-4, p. 459-479.
  15. ‘In de boeken met “Keuren en Costumen” van Amsterdam is vanaf 1644 een bepaling over slavernij opgenomen’, M. Ponte, ‘Tussen slavernij en vrijheid’, in: P. Brandom e.a., *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam onderzoek*, Spectrum; Amsterdam 2020, p. 248-256. Vergelijkbaar: M. Ponte, ‘Slavernij in Nederland?’, in: *Staat & Slavernij, Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen*, Amsterdam: Athenaeum 2023, p. 219. Het is echter een contradictie in terminis om te stellen dat een regel in een zeker jaar in de coutume van Amsterdam is opgenomen. De coutume is een regel die voortvloeit uit een algemeen en langdurig gebruik en uit de overtuiging dat deze rechtens bindend is.

16. ‘In Amsterdam konden werkgevers die hen in slavernij wilden houden, vervolgd worden. Dit was in Amsterdam lange tijd het geval geweest. Zie G. Rooseboom, *Recueil van verscheyde Keuren en costumen mitsgaders maniere van procederen ...*’, C.R. Boxer, *Het Profijt van de macht, De Republiek en haar overzeese expansie 1600-1800*, Amsterdam: Agon, 1988, p. 287.
17. J.W. Bosch, ‘Enige rechtshistorische aantekeningen over Zuid-Nederlandse juridische invloeden in het Noorden’, *Rechtskundig Weekblad* 2 mei 1948, 2e jrg, nr. 32.
18. N. Duysendaelders, *Observationes ad leges, statuta, consuetudines Amstelredamenses*, Amsterdam: Isaacum de la Tombe 1662.
19. H. Noordkerk ed., *Handvesten; ofte Privilegien ende octroyen: Mitsgaders willekeuren, costuimen, ordonnantien en handelingen der stad Amstelredam*, vol. 4, Amsterdam: Hendrik van Waesberge, Salomon en Petrus Schouten, 1748.
20. Idem, vol. 1, p. 265.
21. Idem, vol. 2, p. 1040.

Op de titelpagina van de vertaling door Ortwin van *De regten van den keizer Justiniaan* (Leiden, 1705) staat Justinianus omringd door personificaties van de werelddelen Europa, Afrika, Azië en Amerika, de gebieden waar de VOC en WIC recentelijk dit Romeinse recht hadden geïntroduceerd. De geketende man onderaan lijkt een verbeelding van de theorie van Jean Bodin (1530-1596) waarin de onderdanen gebonden zijn aan de wet. Rijksmuseum object nummer RP-P-1877-A-209

vertegenwoordiger toegewezen, slaven hebben immers geen eigen civiele rechtsbevoegdheid en dus geen procespersoonlijkheid. Voor de rechters in Amsterdam krijgen zij de vrijheid, maar in appel bij de Hoge Raad wordt in de zaak van Claas deze Coutume opzij gezet ten bate van het eigendomsrecht van de eigenaar, het Romeinse recht gaat voor het Amsterdamse gewoonterecht.²² Een van de rechters in het Hof van Holland, Bijnkershoek, beschrijft beraadslagen van de raadkamer in zijn *Observationes Tumultuariæ*. Het Hof redeneerde op basis van Romeinse-rechtelijke regels uit de Digesten en de Codex over weggelepen slaven dat Claas niet vrij kon zijn, omdat hij niet

De betrekkelijke waarde van de Coutume blijkt wel in 1735, als Snak en Claas in Amsterdam worden opgepakt nadat zij hun eigenaars ontvlucht zijn

naar een ander koninkrijk was gevlucht, maar binnen de Republiek was gebleven.²³ In dit geval werd de lokale gewoonte restrictief geïnterpreteerd, en prevaleerde de rol van het Romeinse recht en het eigendomsrecht.

Het recht was niet enkel instrumenteel aan de zijlijn van de slavernij, maar essentieel voor het voortbestaan van het mensonterende systeem. De Franse filosoof Rousseau legt uit dat het voor de slaveneigenaar van belang is om de fysieke of psychologische macht om te zetten in een juridische afhankelijkheidsrelatie:

‘De sterksten zijn nog nooit sterk genoeg om hun voortdurend onderdrukking te verzekeren, tenzij ze middelen vinden om geweld om te zetten in recht, en gehoorzaamheid in plicht.’²⁴

Zo woonde een eigenaar op Curaçao, maar het hof in Den Haag bevestigt de eigendomstitel en het recht van revindicatie over een tot slaaf gemaakte die in een Amsterdamse gevangenis zit en daarna op een WIC-schip naar Curaçao terug wordt gebracht.

In de koninklijke rede wordt de Amsterdamse regel ook veralgemeniseerd. In geen van de Hollandse stadsrechten komt een vergelijkbare regel over slavernij voor. De Staten Generaal daarentegen liet in administratiefrechtelijke besluiten en wetgeving de belangen van de eigenaren en hypotheekhouders in Holland prevaleren boven die van de tot slaaf gemaakten. In 1596 komt een schip met 130 tot slaaf gemaakten aan in Middelburg. De burgemeester is ontsteld over de toestand van de mensen, en wil ze ten geschenke geven aan de inwoners, iedereen mag er één uitkiezen mits voor een christelijke opvoeding wordt gezorgd. De eigenaar richt zich vervolgens tot de Staten Generaal, en in twee weken heeft hij zijn eigendom terug, en kan er volgens de Staten Generaal mee doen ‘soe hy ’t verstaet’.²⁵

Het Placaat omtrent de Vrijheid der Neger- en andere Slaaven

Aan de rechtsonzekerheid van mensen wier status uiteen loopt onder de wetgeving uit de WIC gebieden en in de Republiek komt een einde met het Placaat over de *Vrijheid der Neger en andere Slaaven, welke uit de Colonien van den Staat naar dese Landen overgebracht of overgesonden worden*, dat de Staten Generaal in 1776 uitvaardigde.²⁶ Hierin werd aan de slavernij zoals die bestond in de koloniën in Nederland rechtsgevolg gegeven. Alle mensen in de Republiek worden erkend als vrije mensen, hoewel deze ‘waarheid egter niet in allen opsigten toepasselyk gemaakt kan

Alle mensen in de Republiek worden erkend als vrije mensen, hoewel deze ‘waarheid egter niet in allen opsigten toepasselyk gemaakt kan worden op de Neeger- en andere Slaaven’

worden op de Neeger- en andere Slaaven’. Het was volgens de opstellers onjuist om te denken dat deze personen vrij zijn, dit zou interfereren met de rechten van de eigenaren:

‘de regten, die hunne Eigenaars op derselve gehad hebben, nooit zouden kunnen revivisceeren [herleven], dewyl de Eigenaars van zoodanige Slaaven dan veelyds tegen hun wil en dank ontset zou worden van hunne Goederen, die hun wettiglyk toebehoorden, het geen veel sterker tegen de aangeboore en dadelyke vryheid van de ingeseetenen deeser Republic zoude aanloopen.’

In het eerste artikel worden tot slaaf gemaakte personen, die door hun eigenaar, uit de WIC-gebieden, uit Suriname en Berbice naar de Republiek zijn gebracht en hun vrijlating van hun eigenaar op wettige wijze hebben verkregen, als vrij beschouwd zolang zij hier in de Republiek zijn. Maar de tot slaaf gemaakten die zonder toestemming van hun eigenaar naar de Republiek zijn gevlucht en hier dus ‘clandestien’ zijn gekomen, blijven slaaf. Zij kunnen te allen tijde worden gerevindiceerd door hun eigenaar.

Het vierde artikel bevat regels over tot slaaf gemaakte personen die door hun eigenaar naar de Republiek zijn meegenomen, zonder expliciet doel om hun de vrijheid te geven. Zij worden geacht in het bezit van hun eigenaar te blijven. Het plakkaat stelt hieraan een termijn: de tot slaaf gemaakte moet worden teruggestuurd binnen zes maanden. Indien echter een langer verblijf noodzakelijk is, kan de eigenaar een verlenging van zes maanden aanvragen. Bij een verblijf van twaalf maanden wordt hij als vrij beschouwd en kan hij niet tegen zijn wil worden gedwongen om terug te keren naar de koloniën.

Het zevende artikel doet echter veel van het voorgaande teniet. Wanneer de plantage waar een tot slaaf gemaakte persoon vandaan komt, is verhypotheked en de tot slaaf gemaakte persoon deel uitmaakt van de zekerheid van de schuldeisers, mag er geen nadeel voor de geldschietters ontstaan. De tot slaaf gemaakte mensen, of ze nu van hun eigenaars hun vrijheid hebben gekregen of niet, kunnen op een verzoek van de schuldeisers altijd

worden teruggezonden naar de kolonie; zij blijven als zekerheid verbonden aan de verhypothekede plantages of huizen. Bijna alle plantages in Suriname waren met hypotheek belast.²⁷

In de juridische literatuur van de achttiende eeuw krijgt slavernij een enkele maal aandacht. Volgens Johan Arntzenius (1734-1797) is niemand slaaf in de Republiek. In beide India's was na de vestiging van koloniën slavernij ingevoerd omwille van het algemeen belang, deze gebieden konden niet worden gecultiveerd zonder werk van tot slaaf gemaakte mensen, daarom wettigde de Staten-Generaal slavernij in de Ordre van Regering in de Westindien (1629) en de Instructie voor Brazilië (1636). Bovendien kon bij het ontbreken van wetgeving het Romeinse recht worden toegepast; naar deze regel werd in de Republiek meerdere malen verwezen.²⁸ Cornelis van Bijnkershoek legt uit dat regelingen van de Staten Generaal het mogelijk maken in oorlogstijd niet-christelijke krijgsgevangenen in slavernij te verkopen.²⁹

In 1782 stelt de Leidse hoogleraar Friedrich Wilhelm Pestel (1724-1805) in zijn *Commentarii de Republica Batava* dat er een wijdverspreide opinie was dat de slaven die in Europa aankwamen, vrij waren door het ademen van de lucht der Lage Landen. Er is geen wet met zo een ‘vrije bodem’-principe volgens Pestel, het is slechts een concept dat voorkomt in de leer van verschillende auteurs, waarbij de ene auteur enkel vertrouwt op het gezag van de voorganger, misschien was de vrijheid zelfs een diepgewortelde overtuiging van de natie, en misschien waren deze concepten te vinden in bepaalde rechterlijke uitspraken, maar het is geen onderdeel van het positieve recht. Het plakkaat van 1776 was echter meer dan duidelijk: de eigendomsrechten van de eigenaar moesten gerespecteerd worden.³⁰ Zijn visie publiceert hij enkel in het Latijn en Duits.

‘Es ist eine gewöhnliche Meynung, daß die aus Indien nach Holland gebrachten Slaven, durch ihren dortigen Aufenthalt frey würden. Diese Meynung hat, wie ich stets dafürgehalten habe, nicht sowohl das Ansehn der Natur der Freyheit der Republik, als vielmehr das Ansehn verschiedener Rechtslehrer,

22. T.A. van Polanen, ‘Snak, Claas, and Bastiaan’s struggle for freedom. Three Curaçaoan enslaved men and their court cases about the free soil principle in the Dutch Republic’, *BMGN* 2021, 136:1, p. 65-90.

23. C. van Bijnkershoek, *Observationes Tumultuariae*, I-IV, eds. E.M. Meijers & A. Siberdinus de Blécourt, Haarlem: Tjeenk Willink 1926-1962, no. 2966, op grond van P. Goudelin [Gudelinus], *De jure novissimo*, Arnhem: Beisii 1661, lib 1, cap. 4, p. 5.

24. J.-J. Rousseau, *The Social Contract*, Charles Frankel ed., New York: Hafner Press 1947, p. 8.

25. *Resolutiën der Staten Generaal*, deel 9, 1596/1597, p. 333-334.

26. J. van der Linden e.a., *Groot Placaatboek, vervattende de placaten, ordonnantiën ende edicten van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generaal der vereenighde Nederlanden* [...], 9^e deel, Amsterdam: J. Allart 1796, p. 526-528.

27. A. van Stipriaan, *Surinaams contrast: roofoverbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863*, Leiden: KITLV Uitgeverij 1993.

28. H.J. Arntzenius, *Institutiones juris Belgici civilis de conditione hominum*, Groningen & Utrecht, 1783-1798, p. 113.

29. C. van Bijnkershoek, *Verhandelingen van staatszaken, vervat in twee boeken, waar van het eerste handelt van oorlog en vrede*, Amsterdam: I. Triton 1747, vol I, p. 33-34.

Zie hierover: F. Dhondt, ‘Cornelis Van Bynkershoek – Verhandelingen van Staatszaken – 1740’, *Pro Memoria. Bijdragen tot de Rechtsgechiedenis der Nederlanden, Handleiding tot de hedendaagsche rechtsgeleerdheid, der Vereenigde Nederlanden, naar den order van het Romeinsche recht*, Vol. 1, Hendrik Velding, 1776, p. 187.
30. F.W. Pestel, *Commentarii de republica Batava*, Leiden, 1782.

und vielleicht einiger alten Urthel, welches alles kein Gesetz macht, für sich. Das Eigenthumsrecht widerspricht diesem. Da die Gesetze des Staats einem jeden Eigenthümer dieses gegen seine Slaven in Indien versichern, so wird es nicht geändert, bis durch neue Gesetze eben diesen Herren dies Recht in den Ländern der Republik in Europa genommen, oder ihnen eine jede Ueberschiffung der Slaven untersagt wird. Alles Bedenken hierbey haben die Generalstaaten durch ein Dekret vom 23sten May des Jahrs 1776 aufgehoben, vermöge welches flüchtige, oder zu gewissen Arbeiten nach den Niederlanden von ihren Herren gebrachte Slaven, keineswegs dadurch für freygelaßen erklärt seyn, sondern innerhalb sechs, oder, wenn die Obrigkeit die Zeit verlängert, innerhalb zwölf Monathe in die Colonie zurückgeschickt werden sollen.³¹

Een schakering van aan slavernij gerelateerde rechten wordt aangetroffen in notariële akten: de koop, het schenken, bij testament vermaken, verhypothekeren, belenen, en zo nu en dan de vrijgave van een tot slaaf gemaakte. Enige malen werd een tot slaaf gemaakte als geschenk door de WIC cadeau gegeven. Zo zijn Willem Frederik Cupido (1758-1806) uit Guinee en Guan Anthony Sideron (1756-1803) uit Curaçao waarschijnlijk aan stadhouder Willem V (1748-1806) geschonken. Sideron kwam in 1763, op achtjarige leeftijd, aan op het hof. Cupido wordt voor het eerst genoemd in 1766.³² Zo ook de latere filosoof Antonius Guilielmus (Anton Wilhelm) Amo.³³ Hij werd rond 1700 geboren in het huidige Ghana. Op vierjarige leeftijd kwam hij in Holland terecht. Hier gaf de WIC de jongen cadeau aan hertog Anton Ulrich von Braunschweig-Wolfenbüttel (1633-1714). Ook in de kranten werd melding gemaakt van geschenken, zoals in de *Opregte Groninger courant* van 27 juni 1755:

‘hebbende gemelde Kapiteyn in den voorleeden Week de eere gehad, dien Jongeling am de Hoogv. Erf Stadhouderlyke Familie te presentereen, en ongemeen minnelyk ontfangen te worden, zullende die Jonge Moor of Indiaan in den Christelyken Godsdienst onderweezen worden.’

De trans-Atlantische handel is niet het eindpunt

In de rede wordt verder aangegeven dat 600.000 mensen vanuit Afrika naar Amerika vervoerd zijn. Dit getal geeft echter geen volledig beeld van het aantal mensen dat in slavernij leefde. Op grond van Romeinsrechtelijke regels

leefden de nakomelingen van hen die deze ‘middle passage’ overleefden gedurende de volgende tien tot vijftien generaties allemaal als tot slaaf gemaakt, enkel omdat hun moeder in slavernij leefde op Nederlands grondgebied op het moment dat zij werden geboren. De achttiende-eeuwse jurist Ortwin, in zijn vertaling van de Romeinsrechtelijke *Inleiding* van Justinianus zegt het zo:

‘Slaven worden geboren, of gemaakt, zy worden geboren uit onze Slavinnen.’³⁴

Ook Arntzenius legt uit dat tot slaaf gemaakte mensen worden geboren uit tot slaaf gemaakte vrouwen.³⁵ Enkel Grotius zag problemen indien de vader een vrij persoon was die het Christelijk geloof aanhing.

Afronding

De Amsterdamse coutume dat binnen de stad alle mensen vrij zijn, had betrekkelijke waarde voor tot slaaf gemaakten uit Nederlandse koloniën. Valenta noemt het ‘het onverlichte van de Verlichting’.³⁶ De kijk op het slavernijverleden in Nederland is in ontwikkeling, maar nog niet evenwichtig, daarbij zullen elementen van een nationale identiteit, opgebouwd rond ideeën over vrijheidsdrang, ter discussie gesteld moeten worden.³⁷ De erkenning in Holland van de status van slavernij zoals die bestond in de WIC- en VOC-gebieden staat in contrast met de gepropageerde vrijheid. Het is een complex fenomeen, maar door het gebruik van onder meer gedigitaliseerde notariële archieven is sinds kort een onderzoek mogelijk dat aan alle facetten van dit fenomeen aandacht geeft. Het belang van de rede van 1 juli hoeft niet ter discussie gesteld te worden, mogelijk wel de duiding van de historische argumenten die daarbij zijn gekozen. De juridische implicaties van een maatschappelijk fenomeen dat bestaan heeft over een tijdspanne tussen 1600 en 1863 uiteenzetten in enkele woorden is lastig, hopelijk kan wetenschappelijk onderzoek meer recht doen aan deze complexe historie. De uitkomst van dit wetenschappelijk debat dient daarop wel zichtbaarder worden voor een breed publiek.³⁸ Een nadere duiding van de juridische implicaties van slavernij in de Republiek kan bijdragen aan de dialoog die na het excuus van de Koning en de ‘komma’ van de Premier moet worden aangegaan. •

De nakomelingen van hen die deze ‘middle passage’ overleefden, leefden gedurende de volgende tien tot vijftien generaties allemaal als tot slaaf gemaakt

31. F.W. Pestel, *Vollständige Nachrichten von der Republik Holland aus authentischen Quellen gesammelt*, Verlag der Buchhandlung der Realschule, 1784, p. 93-94.

32. E. Schreuder, *Cupido en Sideron: twee Moren aan het hof van Oranje*, Balans, 2017.

33. B. Brentjes, *Anton Wilhelm Amo. Der schwarze Philosoph in Halle*, Leipzig: Koehler & Amelang 1976.

34. C. Ortwin, *Standhoudend Roomsche regt begrepen in de vier eerste boeken der onderwyzyng van den keizer Justiniaan*, Salomon Schouten, 1734, p. 12.

35. H.J. Arntzenius, *Institutiones Iuris Belgici civilis de conditione hominum*, deel I,

Groningen: Groenewolt & Dikema 1783, p. 112.

36. M. Valenta, ‘Onze wrede heden, onze opstanden. Slavernijgeschiedenis als vaderlandse geschiedenis’, *Beleid en Maatschappij* 2019, 46, 2, p. 286.

37. Een beeldvorming die teruggaat tot Willem van Oranje en zijn Apologie (1580) en de ‘Akte van Verlatinge’ (1581), maar ook terugkomt in de rede die koning Willem I bij zijn aankomst in Nederland in 1814.

38. M. Heilbron, ‘Naar een meerstemmig perspectief op het Nederlandse slavernijverleden’, *Beleid en Maatschappij* 2019, 46, 2, p. 276-285.